

**ELS HABITANTS I EL TERME
DE VILAMACOLUM A PRINCIPIS
DEL SEGLE X**

per JOAN BADIA-HOMS
BENJAMÍ BOFARULL GALLOFRÉ
ENRIC CARRERAS VIGORÓS
MIQUEL-DIDAC PIÑERO COSTA

*A la memòria
del recordat amic
Jordi Geli Aguadé*

ELS DOCUMENTS

A inicis del segle X al lloc i terme de Vilamacolum, al comtat d'Empúries, hi radicava una comunitat pagesa d'aloers i petits propietaris lliures, no sotmesos a prestacions si exceptuem les purament vassallàtiques formals.

En data 6 de maig de l'any 913 el comte Gausbert d'Empúries, per mitjà del seu mandatari Guibert, promogué un judici a fi d'obtenir-ne la prestació d'obligacions directes: *...pridie, nonas madii, anno XVI regnante Karulo rege, filio Lodevici...*⁽¹⁾

Malgrat la problemàtica per datar correctament segons els anys del regnat de Carles el Senzill, sembla clar que el document és del 913. La data de 913 amb la menció de Gausbert com a comte, al nostre entendre exigeix una reconsideració de la seqüència cronològica dels primers comtes dinàstics d'Empúries-Peralada i Rosselló. Hom creu que el comte Sunyer II morí l'any 915 i que aleshores s'inicià el co-govern dels seus fills, Benció (que morí l'any 916) i Gausbert. No és la nostra intenció, tanmateix, estudiar aquest problema en el present treball.

A la societat pre-feudal, en el desenvolupament d'un procés judicial s'establien diferents actes: l'audiència de les parts, la recerca de proves, la pronunciació de sentència i la seva execució. Així, per exemple, del judici que tingué lloc a la ciutat d'Empúries l'any 842 per dirimir els drets d'un terç del pasquari i del teloneu dels comtats d'Empúries i Peralada entre Gomar, bisbe de Girona, i Alaric, comte, s'han conservat tres escriptures que corresponen a les declaracions testificals, la confessió del demandat i l'acta del judici amb la sentència⁽²⁾. En canvi, com anirem veient, el judici de Vilamacolum del 913 no passà de l'audiència de les parts i les declaracions testificals.

La manca de proves escrites presentava sovint serioses dificultats en aquests judicis, i llavors, per defecte, hom es basava en la declaració dels testimonis. Les garanties que la prova testimonial havia de presentar al tribunal eren la pluralitat dels testimonis i els juraments pronunciats sobre els evangelis o les relíquies. Els juraments (*conditiones sacramentorum*), recollits pel jutge, aportaven davant del tribunal la peça escrita que fins aleshores mancava.

El vescomte Gotmar era al capdavant del judici de Vilamacolum, amb els jutges i el saig encarregat de fer complir la sentència, tots ells assistits pels notables (*bonorum hominum*) que figuren sempre entre els membres de les audiències públiques com a reguladors de les relacions socials a la comunitat d'homes lliures, en la seva funció d'auxiliars del tribunal.

Els interessos del comte eren defensats pel seu mandatari (*assertor et mandatarius*). No fou fins prop de l'any mil que el pledejant no començà a actuar, de vegades, personalment en els judicis.

En aquest judici hi compareixen 35 aloers encapçalats per 2 sacerdots, entre els quals hi ha, com a mínim, 7 dones. Cal no oblidar que la dona, emparada pel dret visigòtic no és discriminada en el pla jurídic en aquella època, i conserva un lloc important a la vida social.

Aquests 35 habitants de Vilamacolum presenten davant del tribunal un total de 32 testimonis que juren sobre les relíquies de santa Maria verge a l'altar de l'església de Vilamacolum a ella dedicada: *...in cuius honore basilica sita est in territorio Imporitano, in Villamocoron...*⁽³⁾ Afirmen que tot ho havien remarcat i vist amb els seus propis ulls i escoltat de les seves pròpies oïdes quan es trobaven en territori d'Empúries, a Vilamacolum i el seu terme on aquells posseïen les propietats: "cases, corts, horts, terres i vinyes, prats, pastures, estanys, pesqueres, garrigues".

Continuen declarant que tot era posseït amb ordre, justament i legal, per més de trenta anys i que mai no havien prestat el que habitualment se'n diuen *scubias*, ni havien fet mai guaites (*quaitas*) a la ciutat d'Empúries, ni havien format part de la host (*ostem*) dels antecessors del comte Gausbert, ni havien fet *calcinas*, ni *paratas* ni les havien fet els seus hereus. No havien pagat mai censos ni impostos ni tributs, ni els havia pertocat de fer cap servei. En conseqüència, havien posseït amb els seus hereus, íntegrament la vila amb el seu terme. A continuació es precisen els afrontaments d'aquest terme de Vilamacolum.

El mandatari els interpelà i els manifestà que havien de prestar els esmentats serveis a la ciutat d'Empúries a favor del comte Gausbert; que s'informaria de si havien mentit; que era injust i contra llei i que els emplaçava a ells i a elles a què dintre d'uns dies acomplissin els serveis indicats a la ciutat d'Empúries, al comte Gausbert i no pas a cap altre home.

La declaració jurada la signaren els testimonis citats menys tres. És a dir que hi ha 29 signatures testificals. Finalment signen altres 19 persones com a auditors del judici i l'escrivà que redactà l'acta. (A la còpia conservada hi figura al capdavall la signatura de l'autor del trasllat del 1185, el monjo Pere).

Aquest és el contingut del primer document dels dos que comentarem (APÈNDIX I-DOCUMENT 1).

No tenim constància de si es va evacuar cap mena de sentència per part del tribunal. Coneixem, però, un fet que es podria qualificar d'insòlit. Només sis dies més tard del judici esmentat, la totalitat dels habitants de Vilamacolum vengueren a un particular, anomenat Guifré, la meitat de la vila i del seu terme pel preu de 300 sous: *precium solidos trescentos*.

El segon document és aquesta escriptura de venda que va signar-se el 12 de maig de l'any 913: *IIII idus madii, anno XVI regnante Karolo rege, filio condam Lodoici*⁽⁴⁾.

Quin devia ésser el veritable motiu dels habitants de Vilamacolum per efectuar la venda?. És una qüestió que per ara se'ns escapa. Podem imaginar –com a possibilitats raonables– que potser ho feren per escapolir-se de la sentència imminnent que els obligaria envers el comte, o bé per aplegar els diners necessaris per afrontar les càrregues que es derivaven del judici.

Els venedors manifestaren posseir les propietats tant per llegat de llurs pares, com per haver-les comprat: *a nobis advenint, tam de parentorum nostrorum quam de excomparacione*. Els afrontaments del terme hi són esmentats amb variacions escasses respecte dels que apareixen al document anterior.

L'escriptura de venda fou atorgada per 96 habitants del lloc, entre els quals hi figuren, sense excepció, els 35 que s'havien presentat al judici. El document el signaren 90 d'aquestes persones, a més d'altres dues que l'apro-

varen, tres testimonis i l'escrivà que el redactà. El nombre de dones en aquest grup és de 28 com a mínim –entre elles les 7 que apareixen a l'acta del judici–, més altres que hi consten però que no s'esmenten pel nom (com a germanes d'alguns dels personatges). La relació és encapçalada per tres preveres, dos dels quals són els ja citats al document anterior. (APÈNDIX II – DOCUMENT 2)

ELS ANTROPÒNIMS

El conjunt dels dos documents de l'any 913 aporta la menció d'un total de 182 persones diferents (a més, com ja hem indicat, hi són citats pares i germans d'alguns dels habitants sense precisar-ne el nom). N'hi ha una colla que hi apareixen més d'una vegada, pels motius ja explicats, de manera que hi ha antropònims duplicats i altres de triplicats amb les corresponents variants de grafia. L'interès onomàstic dels textos és, per tant, molt gran. En apèndix donem la relació completa dels antropònims amb totes les variacions que presenten. (APÈNDIX III)

Cal remarcar la vinculació de les persones que hi apareixen a una data i a un territori concrets. S'hi pot constatar una notable varietat antroponímica. Si bé hi ha 25 noms que trobem repetits –una proporció de certa consideració–, d'aquests només n'hi ha un (Duran) que porten quatre individus diferents. La majoria (17 noms) són emprats per dues persones: Adatülf, Argemir, Comparat, Daniel, Donadéu, Ermegild, Eudo, Fachilo, Guifré, Guidirla, Galind, Gentil, Prim, Rainulf, Recosind, Recosinda i Sagaro. Els 7 restants es repeteixen en tres personatges: Argemund, Donat, Eldefred, Leuva, Mascaró o Mascardí, Miró i Teuderic.

És un fet ben conegut que des de la fi del segle X i al llarg del segle XI és quan es produeix un acusat empobriment del repertori d'antropònims. S'observa una reducció dels noms usats a favor d'altres que es repeteixen amb profusió⁽⁵⁾.

És un fenomen que originà l'aparició dels noms dobles, o almenys hi contribuï decissivament. En aquest sentit val a dir que cap dels noms que apareixen repetits en aquests textos del 913 no es troba entre els que seran usuals i molt reiterats, temps a venir, al mateix país.

En els dos documents podem comprovar que a les primeres dècades del segle X, i al territori que ens ocupa, encara hi perviu el costum germànic (diferent del llatí) d'una persona-un nom⁽⁶⁾.

Només hi trobem dos noms dobles ben clars, i en ambdós casos estan relacionats amb un topònim: Duran de Torroella i Pacífic de Sant Pere. Es tracta, òbviament, de Torroella de Fluvià i de Sant Pere Pescador, termes veïns de Vilamacolum. Hom creu que, molt probablement, les indicacions complementàries referents al lligam d'una persona amb un lloc foren les que forniren els primers noms dobles. En general són anteriors a les que indiquen càrrecs institucionals, administratius o judicials. De fet, aquests exemples dels documents de Vilamacolum es troben entre els més antics de la documentació dels comtats catalans⁽⁷⁾.

Hi ha tres mostres de sobrenoms, un dels quals correspon a una dona i un altre a un sacerdot: (*Locuvenia femina que vocant Spotosa; Uuidela presbiter, que vocant Mocon; Samson qui vocant Bellaron.*

Altres tres noms tenen indicació del patronímic: *Gintiles, filius de condam Secundi*; *Ireni filia Mirone*; *Primio filio Felici*. En aquests casos no sembla pas que hi hagi intencionalitat antroponímica; devien obeir a la necessitat de concretar el lligam familiar en relació amb la propietat⁽⁸⁾. De la mateixa manera es fan constar altres vincles familiars: *Spandoario cum uxore sua nomine Ermenfridia*; *Agilane cum sorore sua Gelderiga*; *Nantile femina Baldemare*; *Eudone frater Schuvane*; *Manulfo et uxore sua Desideria*, etc. De vegades s'esmenten familiars sense precisar-ne el nom: *Sagaro cum fratres suos adqui sorores*; *Adaulfo cum sorores suas*; *Ravello cum filio suo*, etc.

En alguns exemples les formes d'un mateix antropònim poden presentar diferències prou notables: *Abderralie-Abderrahem-Abderaem*; *Frengit-Franco-Fraco*; *Gualaxenso-Gyansolo*; *Chagiano-Caguino-Kaiam*; *Locovenia-Lucridia*. Els dubtes dels escriptors sobre la grafia i declinació, fruit dels intents de llatinitzar uns noms sovint no llatins és una constant en la documentació de l'època.

Com podem apreciar pel repertori d'antropònims el predomini dels d'ètim germànic (got o franc) hi és absolut (APÈNDIX III amb relació completa dels noms de persona dels dos documents i les seves variants).

Del total de 182 persones enregistrades, entenem que ben bé 124 porten noms d'arrel germànica. Se n'hi troben de corrents a l'època, masculins i femenins, i d'altres que potser no ho són tant: Agila, Ato, Bello, Ennec, Leuva, Miro, Ramio; i també Teudo, Franco, Sulmo, Ebo, Eudo, Sagaro, Olurio, Bero, Fachilo, Ada, Cixilo, Sinlo.

Hi són presents les terminacions usuals en els antropònims d'aquesta tipologia: Gondescald, Grimald, Alchari, Elari, Gontari, Ricari (o Riquer), Spanoari, Suniari (Sunyer), Egibald, Guibert, Ingilbert, Sesebert, Eldefred, Guifré, Gondofré, Sunifred, Nifrid, Gualaxens, Duravila, Gaudila, Ermegild, Sinegild, Guidirla, Guiliscle, Teudiscle, Galind, Baldemar, Argemir, Gualdramir, Leomir, Salamir, Teudemir, Argemund, Sesenanda, Sendred, Teudered, Balderic, Gelderiga, Sisiric, Teudesic, Traseric, Ferruc, Adaülf, Ansulf, Manulf, Rainulf, Riculf, Manesind, Recosind, Recesvind, Elduvigi, Ervigi, Gontoigia, i d'altres encara de segurs o bé probables (com Duran, Egihud...).

Entre els noms restants d'ètim no germànic n'hi ha un petit grup de llatins, com Comparat, Desidèria, Gentil, Felici, Flavi, Marci, Milià, Pacífic, Prim, Revell, Secundi, Virgilià.

Més escassos encara són els noms d'origen grec: Andrias, Eulàlia, Ireni, Polèmia; els cristians: Benet, Joan, Deodat, Donat, Donadéu, *Servo-dei*; i els bíblics: Daniel, Ismael, Samsó. Finalment hi trobem un nom amb certesa d'origen àrab: Abderrahem o Abderralie.

Un parell de noms de dona, *Mirabilia* i *Spotosa* (sobrenom, per *Speciosa*?) es poden considerar de lloança a les virtuts o a la bellesa, dins d'una tradició típicament medieval. El fet ja ha estat remarcat com a fruit "d'un cert to femení (que) marca la societat de l'època".⁽⁹⁾

Ja és ben sabut que l'ètim dels noms personals no és pas revelador de l'ètnia ni de la procedència de la població que els aplica. Respon, bàsicament a influències culturals o dels grups dominadors que originen el costum imperant en una determinada època. Cal considerar totalment superada i rebutjable la creença que han sostingut nombrosos historiadors de prestigi, segons la qual l'ètim del nom assenyala l'ètnia de la persona que el portava.

Segons Enric Moreu-Rey els segles VIII, IX i X marquen, a casa nostra, el triomf de l'antroponímia d'origen germànic. El fenomen, que abraça moltes altres parts de la Romanitat, té unes explicacions complexes i no pas del tot esclarides. Joan Coromines situa en un període de temps ampli, dels segles VIII al XIII, la vigència de posar noms germànics en terres catalanes.

En conseqüència el gran predomini d'antropònims germànics entre els habitants de Vilamacolum i les persones que intervingueren en el judici, es pot considerar normal a l'època en aquest territori. També entra dins el perfectament previsible la perduració d'un percentatge poc elevat de noms llatins i de grups reduïts de noms grecs, cristians i bíblics.

Els documents que comentem, amb l'extens repertori antroponímic, reforcen aquests coneixements i representen un testimoni valuós per a un espai geogràfic –els comtats nord-orientals catalans– on la documentació ha sofert pèrdues més importants que en altres regions. Al nostre entendre cal avaluar molt positivament les informacions que aporten. Donen a conèixer els noms d'un grup de persones considerable que pertanyen als estaments inferiors de la societat en la seva immensa majoria. Cal tenir en compte que la documentació de l'època més coneguda o divulgada ens ha transmès sobretot noms de grans personatges o magnats: els comtes, alts funcionaris i eclesiàstics.

UN ANTROPÒNIM ÀRAB

Pot sorprendre que l'any 913, entre els habitants i petits propietaris de Vilamacolum –en una terra distanciada en data primerenca de la frontera amb els sarraïns– hi trobem, com ja hem indicat, un nom inequívocament àrab: *Abderrahem*.

El cas és poc freqüent en aquestes terres, però no pas únic. També ací caldria invocar el pretigi de la cultura àrab. D'altra banda, a l'Empordà els topònims aràbics són força rars, però no pas inexistents. Els pocs que són ben clars poden haver estat originats, en bona part, per desplaçaments esporàdics de gent mossàrab vers el nord. Hem d'assenyalar, tanmateix, que un estudi força recent considera d'arrel àrab un nombre elevat de noms de municipis de la Catalunya Vella, si bé en contradicció amb les opinions admeses fins ara per la majoria dels estudiosos⁽¹⁰⁾.

Sobre l'adopció de certs antropònims, podríem retreure un cas significatiu del mateix comtat d'Empúries, que ja hem comentat en altres llocs⁽¹¹⁾. Es relaciona amb un lloc dit *vilar Abderrama*, situat al terme de Bàscara. Del vilar n'hi ha diversitat de notícies entre els anys 844 i 922⁽¹²⁾. En un judici de l'any 893, en el qual es dirimia la possessió del vilar Abderrama entre el bisbe de Girona i un aloder de nom Revell, aquest manifestà que el tenia per haver-lo comprat a Galderic, qui l'havia heretat del seu pare. La sentència fou contrària a Revell, ja que hom recordà que temps enrera la propietat ja havia estat reconeguda al bisbe en un judici que l'enfrontà al comte Alaric i a Pipí, també dit Abderrama, que era l'avi de l'esmentat Revell.

Cal tenir molt en compte que aquest judici anterior, que retreu l'acta de l'any 893, és del temps del bisbe Gondemar, que tenim documentat entre 841 i 850. i que el comte Alaric d'Empúries ja era mort l'any 844.

És molt possible, per tant, que Abderrama-Pipí hagués viscut el moment final del domini sarraí en aquest territori, a darreries del segle VIII. En qual-sevol cas, els dos noms del personatge, tan lligats a les dinasties omeia i carolíngia, il·lustren de les circumstàncies i condicionaments que podien jugar a l'hora d'adoptar uns determinats noms personals. No ens pot estranyar, de cap manera, la perduració d'algun antropònim aràbic entre els habitants del comtat d'Empúries, ja dins del segle X.

ELS LÍMITS DEL TERME

Els dos documents de l'any 913 ens permeten, a més, un apropament a la coneixença del territori de Vilamacolum, començant pels seus límits.

Ja hem indicat que en ambdós textos hi són indicats els afrontaments del terme, amb poques variacions entre l'un i l'altre. Si bé les diferències són escasses, en algun cas esdevenen interessants per acabar d'esclarir la delimitació.

La menció dels afrontaments s'inicia amb el límit de llevant i continua fins a tancar el circuit, com era la norma, en aquest cas en el sentit de les agulles del rellotge.

La informació aplegada dels dos textos ens assabenta que el terme de Vilamacolum (*Villamocoron / Vilamacaron*) afrontava a orient amb el terme de la vila Milicià anomenada Sant Pere (*villa Miliciano que vocant Sancto Petro*), a migdia amb el Calder i l'illa, al límit amb la vila de Saldet (*in Caldario ipso qui est ad ipso termino de villa Salicedo / in ipso Caldario vel in ipsa isola de villa que vocant Salizedo*), a occident s'unia amb el "camí Francès" (*via Francisca / via Francescha*) el qual "porta vers la ciutat d'Empúries i altres llocs"; finalment al costat de tramuntana seguia pel terme de l'alou dit *Molevestes o Mogivesti* on hi havia una pedra fita, partint de la Guardiola fins arribar a l'estany dit Salatà o Salat (*egredidi per ipsa Quardiole et vadi per ipsum terminum de Molevestes usque ad ipsum stagnum qui nuncupant Salatan / afrontat in terminio alode qui vocant Mogivesti, vel in ipsa lapide que est in terminio sita seu et in ipsa Guardiola, et pergit in ipso stagno qui nuncupant Salatam*). (APÈNDIX I i II)

Amb les dades dels afrontaments referits podem suposar –com explicarem a continuació– que el territori del municipi actual de Vilamacolum és només una mica més reduït que el terme alt-medieval. No tenim pas la certesa absoluta que la delimitació que proposarem per al terme especificat l'any 913 sigui encertada en tots els sectors. En alguns punts els dubtes són inevitables. (Vegi's, per a tota aquesta qüestió, el mapa que publiquem).

Com al segle X el municipi actual de Vilamacolum limita per tot el seu costat de llevant amb el terme de Sant Pere Pescador, població que s'identifica amb la vila Milicià o de Sant Pere dels documents. El topònim Milicià que hi coexisteix amb el de Sant Pere, aplicat a aquest lloc i terme, desaparegué posteriorment. Es documenta en altres diversos instruments dels segles X i XI, però ja no apareix més tard. L'any 1060 ja s'enregistra la forma *Sancti Petri Piscatoris*, que ha perdurat. Els documents no ens aporten altres dades que permetin esbrinar si l'antic límit oriental ha sofert alteracions. És molt probable que hagi perdurat fins avui sense modificacions de consideració⁽¹³⁾.

Al costat meridional el terme medieval devia incorporar alguns terrenys situats més al sud del confí de l'actual municipi. Ho semblen deixar clar les referències al *Caldario* i a una illa, que eren al límit amb saldet (*Salicedo*), parròquia i poble de l'altra banda del riu Fluvià, que avui pertany al terme municipal de Ventalló.

Per la seva indubtable situació en terreny planer, proper al riu o en zona d'estanys, el nom calder (*caldario*) ha de tenir el sentit d'embassament d'aigua d'algun tipus. Segons Coromines "en època arcaica (calder) apareix més aviat com a nom figurat d'un estanyol o gran bassal o gran gorga..." i cita documents dels segles X i XI⁽¹⁴⁾.

Tot semblaria indicar, doncs, que el terme de Vilamacolum arribava, en aquest sector, fins el curs del riu Fluvià en el seu tram sinuós que es troba al nord i a poca distància del poble de Saldet. El curs baix del Fluvià hom sap que ha sofert variacions en època històrica. El nom del riu no s'esmenta en aquests documents. Són detalls que permeten tenir dubtes en aquest sentit. Creiem, però, que és pràcticament segur que un paratge de certa extensió, prop del riu i al nord de Saldet, que avui és del municipi de Torroella de Fluvià, estaria integrat al terme alt-medieval de Vilamacolum.

D'altra banda, en visitar el territori hem pogut constatar l'existència d'uns fondals o clotades precisament prop de la riba esquerra del Fluvià, on el riu crea un ampli meandre, entre el seu curs i la carretera local de Torroella de Fluvià a Sant Pere Pescador (entre els punts quilomètrics 6 i 7). Són els testimonis evidents d'un antic braç del riu on s'hauria format un gran embassament o bé un estanyol proper al seu curs. Al mig de la clotada és visible un lleu promontori, travessat per un camí, que hauria estat una illa. Malgrat les transformacions de la plana del Baix Fluvià, el més probable és que ens trobem davant els vestigis deixats pel calder i l'illa esmentats al segle X.

D'aquesta manera, sembla clar que el límit meridional del terme antic de Vilamacolum arribava fins prop de l'actual marge esquerre del Fluvià, a l'indret on avui el riu és proper a l'esmentada carretera. L'espai que suposem del terme medieval de Vilamacolum i que avui es troba fora del municipi, el situem hipotèticament entre l'antic camí anomenat "via Francesa", a ponent, i el camí vell que va de nord a sud des dels veïnats dels Estanys i La Guàrdia vers L'Armentera, a llevant. El darrer camí té encara funció termenera entre els municipis de Sant Pere Pescador i Torroella de Fluvià.

A ponent, el límit del segle X que marcava el traçat de la via Francesa ha perdurat en el terme municipal. El camí antic s'identifica en un tram de més de 2 km. en el qual continua delimitant els territoris de Vilamacolum i del poble veí de Vilacolum (agregat del municipi de Torroella de Fluvià).

Per la documentació medieval sabem que diferents camins importants que portaven vers el nord eren anomenats via o estrada "francesa" o "dels francs". Entre d'altres exemples trobem una *strada Francisca* com a límit de l'alou de Tonyà, donat pel comte Gaufrid d'Empúries al monestir de Santa Maria de Roses l'any 976. Encara s'esmenta la *strata Francigena* en un document de l'any 1175 referit al lloc de Vilafreser i en un altre del 1243 que cita la *strata Francisca* al lloc de Mata, vora Banyoles⁽¹⁵⁾. Pel que sembla l'apel·latiu s'aplicava a camins adjacents a l'antiga Via Augusta o potser, en algun cas, a aquesta mateixa via principal. El nostre camí –confí occidental de Vilamacolum– encara és designat com *camino publico vocato via francesa* en un capbreu de l'any 1681 que hem consultat a l'arxiu patrimonial de Can Geli⁽¹⁶⁾.

Un aspecte actual
de la “via
francesa” al
nord-oest del
terme municipal
de Vilamacolum.

A l'extrem nord-oest del municipi de Vilamacolum el camí s'enfila pels vessants del serrat de poca elevació proper a La Bomba o Els Estanys, per on vorejava l'antic estany de Vilacolum més o menys paral·lel a l'actual carretera C-252. En aquest punt forma unes corbes suaus i manté rastres de l'empedrat. Al seu costat hi ha una fita de pedra dels municipis. Ja en el serrat el camí és força perdut. Es retroba quan ha travessat la carretera que porta a Riumors i Fortià. A continuació, vers el nord, es torna seguir amb pocs entrebancs. Té un recorregut rectilini i passa pel veïnat de l'Oliva i per sota, a llevant, del turó del poble del Far d'Empordà, fins a trobar el riu Manol. Un cop de passat el riu s'unia a la Via Augusta prop de Figueres; és a dir vora l'antiga Juncària (entre Sant Pau de la Calçada i l'Aigüeta).

Des del terme de Vilamacolum vers el sud, travessat el riu Fluvià, la via fa cap a Empúries pels voltants de Saldet, Montiró i Cinclaus. El seu recorregut es pot seguir, per tant, sense problemes entre Empúries i el riu Manol. Devia ser un dels camins importants del territori almenys des d'època romana⁽¹⁷⁾. El seu traçat presenta llargues tirades rectilínies; les úniques corbes força marcades es produïen en travessar el riu Fluvià. Cal remarcar que en

bona part del recorregut el camí serveix de límit entre municipis. Són detalls que indiquen la seva antiguitat; ja hem vist com en el cas de Vilamacolum la seva funció termenera és atestada des de principis del segle X.

Al costat de tramuntana l'actual municipi de Vilamacolum limita amb el territori del veïnat de La Guàrdia que pertany al municipi de Torroella de Flúvià, el qual fa com un tascó al nord-oest, i amb el municipi de Riumors a la part restant. La divisòria amb Riumors segueix el rec Sirvent fins a l'angle nord-oriental del terme on arriba al marge de l'estany de Sant Pere o de Pontarrons, dit també estany de Vilamacolum en aquest sector. Avui és convertit en closes i conreus.

Per les dues versions –una mica diferents, però complementàries– de l'afrontament septentrional als dos textos del segle X, podem suposar que el confí actual, si no és idèntic, pot haver tingut variacions poc importants respecte del medieval. L'any 913 ja consta l'afrontament amb la Guardiola –òbviament identificable amb la Guàrdia– i amb el terme de l'alou dit *Molevestes* o *Mogivesti*, que per raons geogràfiques cal situar vers Riumors. El límit finia a l'estany dit aleshores Salat o Salatà. Després de les nostres recerques no creïem que s'hagi conservat, ni que es pugui situar amb exactitud, l'emplaçament de la fita de pedra que un dels documents esmenta.

Cal tenir en consideració que el rec Sirvent és una canalització artificial d'època força més tardana i marca la divisòria en uns paratges antigament de terres humides, amb aiguamolls, basses i les ribes de l'estany esmentat. Són uns terrenys on s'han produït uns canvis morfològics considerables des d'època alt-medieval ençà. Unes transformacions que, d'alguna manera, poden haver afectat la delimitació de termes.

La Guàrdia avui es una masia, centre d'una heretat força gran. Sens dubte és una reminiscència del terme de la parròquia medieval i el seu poblat. L'església de Sant Feliu de la Guàrdia fou confirmada l'any 1116 com a possessió del monestir de Santa Maria de Vilabertran. Entre els segles XIV i XV consta com a parròquia, però ja no figura a les relacions diocesanes del segle XVII. Hom assenyalava l'indret precís, al costat del mas, on fins fa uns quaranta anys hi quedaven alguns vestigis de l'església⁽¹⁸⁾.

El topònim Guardiola del segle X, transformat en La Guàrdia, evidencia l'existència d'una talaia, petita fortalesa o torre de vigilància⁽¹⁹⁾. Per la situació al cim d'un serrat de poca elevació, però dominant, controlava la "via francesa" i també l'altre camí que des d'ací mateix i des del lloc de La Bomba o Els Estanys passava pel poble de Vilamacolum i es bifurcava vers Sant Pere Pescador i vers l'Armentera i altres llocs.

En tot aquest confí septentrional es parla del terme de l'alou de *Molevestes* o *Mogivesti*, topònim que, com hem indicat, sembla que hauria de correspondre forçosament a Riumors si observem la delimitació actual dels municipis i les diverses possibilitats d'identificació. Però el fet és força estrany, ja que no gaire més tard, encara dins el segle X, l'any 974, es troba documentat el nom de Riumors: *Villa Riubeuri Mortui*. L'any 982 el topònim apareix escrit *Rudemortuos*⁽²⁰⁾. Ens trobem amb una clara contradicció si hi volem aplicar un topònim diferent. El més lògic seria situar l'alou de *Molevestes* a la zona de la plana, entre Riumors, el serrat de La Guàrdia, l'estany de Sant Pere i el terme de Vilamacolum.

En aquest sentit cal destacar que l'any 913 La Guàrdia no s'esmenta com a terme, i només com a afrontament. Aleshores, una possibilitat –potser

La via o estrada
"francesa"
conserva vestigis
d'empedrat vers el
sector
nord-occidental
del territori
municipal de
Vilamacolum.

remota— que se'ns acudeix seria la de relacionar l'ignot terme de *Molevestes* amb el forn de terrisa romà que hi ha al veïnat de La Bomba o Els Estanys, el qual hauria d'estar lligat a un hàbitat coetani encara no ben localitzat⁽²¹⁾. Aquest veïnat, al qual ja havíem fet al·lusió, és a poca distància del terme de Vilamacolum, vers el nord-oest, al peu del serrat de La Guàrdia, vora l'antiga "via francesa". Les seves poques masies són just a la consurrència del límits municipals de Riumors, Siurana d'Empordà i Torroella de Fluvià, entre les cubetes dels estanys dessecats de Vilacolum i de Siurana o Baseia. El nom de La Bomba és modern, precisament prové de l'artefacte de vapor emprat a la segona meitat del segle XIX per eixugar els estanys i convertir-los en terres de conreu.

El límit septentrional de Vilamacolum al segle X arribava en el seu angle nord-est fins a l'estany de Sant Pere, dit aleshores Salatà. El terme municipal ha mantingut també aquesta fita. Ja hem dit abans que considerem probable que aquest confí de tramuntana hagi variat molt poc, malgrat els canvis morfològics del paratge, els dubtes expressats i les identificacions no del tot resoltes.

El topònim Salatà referit a aquest mateix estany el retrobem en un document de l'any 1060, la donació feta per la comtessa Guisla, vídua d'Hug I d'Empúries, a la seu de Girona. En formava part un alou de Castelló que tenia un dels límits al grau de Sant Pere i a *ipso stagno de Salata*⁽²²⁾.

Cal no confondre'l amb un altre indret homònim, que era situat més al nord i ha conservat el nom fins avui: el paratge de Salatà, a la costa baixa de Roses. A l'Edat Mitjana era una de les boques de l'estany de Castelló, a la rodalia de l'antic grau de la Muga. És anomenat en documents dels anys 1228 i 1243 en relació als drets que tenia el monestir de Santa Maria de Roses sobre el litoral del seu terme, el qual arribava en un dels extrems fins el grau *Salatam*⁽²³⁾.

Cal tenir en compte la salabror extrema d'aquestes terres baixes i humides, properes al mar, que aleshores penetrava molt més –i més lluny– que no pas ara, pels graus i les nombroses llacunes litorals.

De fet hi havia encara un altre estany que s'anomenava Salat en època medieval. Es trobava una mica més terra endins, entre el conjunt d'estanys de Siurana, al nord-oest i a no gaire distància del terme de Vilamacolum. L'any 982 és citada la villa *Severiana cum stagno Salso* entre les possessions del monestir de Sant Pere de Rodes⁽²⁴⁾. Hom ha suposat que aquest estany es podria identificar, per la salinitat del lloc, amb el que més tard s'anomenà de Púdol, dessecat al segle XIX com els altres de la zona⁽²⁵⁾.

L'INTERIOR DEL TERRITORI.

L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA I LA CEL·LA DE SANT VALENTÍ

Els dos documents que comentem també anomenen el que contenia el terme de Vilamacolum, tot el que es degué considerar digne de menció. La relació és una mica més extensa al document de venda en el qual hom esmenta com a pertanyents a la vila, dins el seu terme: l'església i la cel·la, els cementiris, cases, granges i casals, pedres ... corts, horts, arbres fruiters i no fruiters, vinyes, terres conreades i ermes, estanys, pesqueres, molins, prats, pastures, boscos, garrigars, deus d'aigua, camins d'entrada i de sortida... (APÈNDIX II-DOCUMENT 2).

En principi ens podria estranyar l'existència de molins, ja que al terme no hi ha pas un curs d'aigua important. Cal pensar, però, amb els recs de desaigua dels estanys avui desapareguts, que també hi són citats, i que el territori limitava amb el gran estany Salatà⁽²⁶⁾. D'altra banda ja sabem que el terme s'allargava pel sud-oest en el paratge on hi havia el calder –gran bassa o gorga– probablement fins el marge del riu Fluvià on, amb més lògica, podia haver-hi molins.

Com hem pogut comprovar, en concretar els elements diversos del terme, en primer lloc es fa al·lusió a l'església, a una cel·la i cementiris (en plural).

L'església, òbviament és la de Santa Maria de Vilamacolum, a l'altar de la qual s'oficià l'acte del judici. Ha perdurat, sens dubte, en el seu primitiu emplaçament, a l'extrem de llevant i una mica apartada de la població, sobre d'un lleu monticle, gairebé imperceptible en els terrenys de la plana.

L'església de Santa Maria de Vilamacolum que ha arribat a nosaltres és un edifici romànic que té una part majoritària datable al segle XI, cons-

L'església parroquial de Santa Maria de Vilamacolum ofería aquesta imatge des del cantó sud-est abans de les obres de restauració. (Fotografia de J. Badia, any 1972).

Fotografia presa des del mateix punt que l'anterior l'any 1979, després de la restauració. El caràcter arqueològicista de la intervenció resta evident.

trucció de gran simplicitat, encara sense decoració llombarda. Ha estat, per desgràcia, restaurada de manera excessiva i amb criteris discutibles⁽²⁷⁾. A l'indret de l'església s'hi han fet algunes troballes esporàdiques de ceràmica d'època romana⁽²⁸⁾.

Com hem vist, a inicis del segle X al terme hi havia, també, una cella (petit establiment monàstic). Segurament per això es parla de més d'un cementiri⁽²⁹⁾.

No coneixem cap altra notícia d'aquesta cella; la seva existència ens la descobreix només la brevíssima referència del document que comentem. Per tant, fins i tot ignorem quin era el seu emplaçament dins del terme i el seu nom o dedicació.

Les recerques en aquest sentit ens han permès conèixer l'existència d'un hagiotopònim que hi pot tenir relació. Val a dir, però, que la documentació consultada és molt tardana: l'esmentat capbreu de l'arxiu de Can Geli de Vilamacolum, de l'any 1681 amb dades des de final del segle XVI. Hi trobem referències a un indret dit Sant Valentí i al Puig de Sant Valentí (també dit Oliveres). Per extensió degueren donar nom a un paratge anomenat Els Valentins (i també Els Forns).

Alguns dels textos del capbreu donen indicacions molt esclaridores per situar el lloc de Sant Valentí. Segons les referències a partir de l'any 1593 afrontava a llevant amb el rec Madral i amb un camí públic o carrerada que de la parròquia de Vilamacolum portava a l'Armentera o a Sant Pere Pescador; a ponent consta que limitava amb la carretera que va de la parròquia de Vilamacolum a Torroella de Fluvià; al sud amb la carrerada de la parròquia de Vilamacolum al Pas de les Vaques, i al nord amb un rec. Del paratge dels Valentins tenim l'afrontament oriental, que era el camí de la parròquia de Vilamacolum a Torroella de Fluvià o al Pas de les Vaques, i el de ponent *in podio vocato Sant Valentí*⁽³⁰⁾.

Aquestes delimitacions ens han permès localitzar sense dubtes el puig de Sant Valentí que es troba, efectivament, al sud-oest del terme municipal entre els vells camins que van a Sant Pere Pescador i a L'Armentera, a llevant, i a Torroella de Fluvià, a ponent, mentre el rec Madral queda al nord-est i al nord. El puig de Sant Valentí és un monticle o prominència de poca elevació, de forma suau però ben aparent, al mig de les terres planes. No s'hi detecten rastres d'edificacions ni altres vestigis que es puguin relacionar amb la cella medieval. Cal considerar la gran sedimentació als terrenys de tota la contrada propera al riu Fluvià, deguda a les riuades contínues.

A causa d'alguna de les avingudes del riu potser desaparegué el petit cenobi, si la nostra identificació es encertada. No sabem si la cella ja era abandonada d'abans, però en tot cas és molt probable que els seus edificis s'ensorressin de manera definitiva amb l'enorme aiguat del mes d'octubre de l'any 1421. Segons un text coetani, la riuada "...derruí e derrocà Vilamacolum e Torroella de Fluvià, tot moriren molta gent, donà gran dany a Ermantera, e a St. Pere Pescador, a Palacals..."⁽³¹⁾.

La manca total de notícies sobre la cella innominada posteriors a l'any 931 i la datació molt tardana dels documents on apareix el topònim Sant Valentí referit a un paratge del terme, són circumstàncies que ens impeixen passar del camp de la hipòtesi en tota aquesta qüestió.

El culte a Sant Valentí, suposadament originat a la cella alt-medieval, ha perdurat, com a secundari, a la parròquia de Vilamacolum: la tradicional

Festa major d'hivern de la població se celebra encara per la diada d'aquest sant. Hi ha el "carrer de Sant Valentí", que enllaça amb els camins que passen aprop del puig del mateix nom. En el dit carrer, a la façana de Can Costa, hi ha una inscripció incisa a l'arrebossat, sota el ràfec de la teulada, ja força esborrada: AVE MARIA 1716 – TOTS LOS QUE PASSARAN PAR / AQUES CAMI DIREU ALEVAT SIA / SANT VALENTI⁽³²⁾.

El culte a Sant Valentí sembla que era poc estès en terres catalanes a l'època medieval. Hi ha, però, proves de la seva presència, com l'església de Sant Valentí de Salarça, a la Garrotxa, que és documentada sota aquesta dedicació des de l'any 1168. I també alguna altra com Sant Valentí de les Cabanyes (Alt Penedès) que ho és des de l'any 1056.

ALTRES CONSIDERACIONS

Hem posat l'accent en l'interès que presenten els dos documents de l'any 913 des de l'Onomàstica, i en les dades que permeten una aproximació al coneixement del territori, que era molt poblat i travessat per camins que devien ésser considerablement transitats en aquella època.

En un altre lloc ja havíem comentat la significació dels dos textos, com a prova de l'alta densitat de població i de la fragmentació de la propietat de la terra al comtat d'Empúries a les primeres dècades del segle X⁽³³⁾. Aquests, i també alguns altres documents coneguts –potser, en general, no tan explícits– demostren que no solament certes zones de muntanya estaven poblades intensament en els segles alt-medievals. Els documents de Vilamacolum demostren que la forta densitat de poblament es podia donar també als comtats marítims del nord-est de la Marca, fins i tot entre els estanys i aiguamolls de la plana, a les envistes del mar.

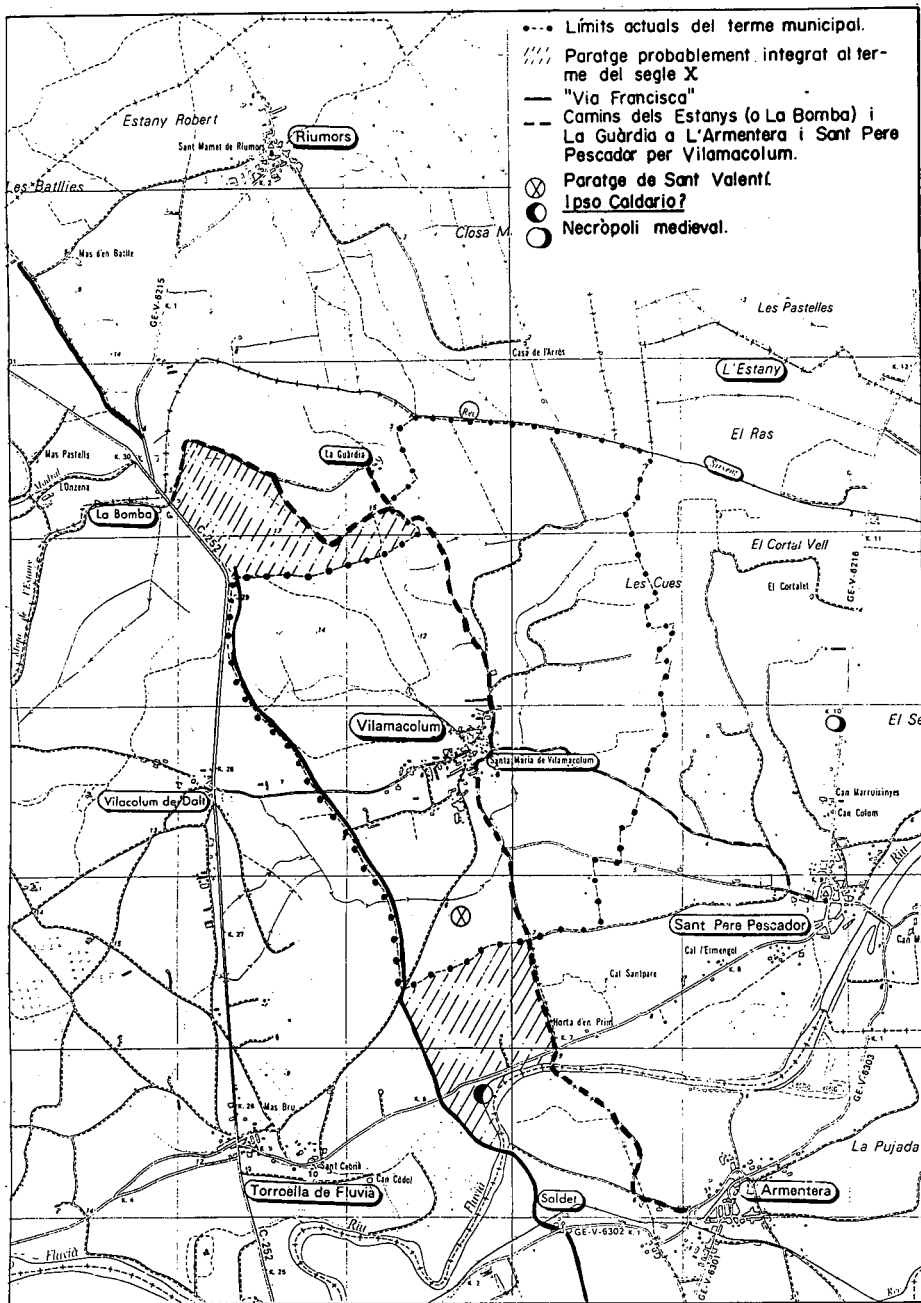
L'actual territori del municipi de Vilamacolum és força reduït, de només 5,59 km². El terme alt-medieval, definit pels documents, ja hem indicat que com a mínim incorporava uns terrenys vers el Fluvià, els quals avui no formen part del municipi. És un paratge poc extens, que equival aproximadament a una sisena part de l'actual terme municipal. En conseqüència és probable que el territori de Vilamacolum del segle X tingués una extensió propera als 6,50 km².

Per la informació que aporten els documents sobre els habitants que consten com a propietaris de terres, podem suposar que la densitat de població del terme alt-medieval estava situada entre els 20 i els 40 habitants per km². Una densitat francament alta per a l'època, de les més elevades d'Europa en aquell temps⁽³⁴⁾.

Amb les informacions que posseïm ben segur que se'ns escapen dades fonamentals sobre tota aquesta qüestió, però podem imaginar que, des de l'Antiguitat, malgrat el llarg període de crisi pregona i els trasbalsos constans, es produí una notable permanència de la població al terror. Sobre aquest tema caldria replantejar seriosament certes visions desenfocades que ens han transmès diferents autors.

L'esmentada permanència s'explicaria, en part, pels recursos naturals, les bones comunicacions i altres característiques d'aquest espai geogràfic. I vindria propiciada per l'atomització de la propietat de la terra. L'existència de minifundis, sovint minúsculs, en mans de pagesos lliures o semillliures, respon a una pervivència d'èpoques anteriors.

Figure 6. The effect of the number of iterations on the accuracy of the proposed algorithm. The figure shows two plots side-by-side. The left plot shows the accuracy of the proposed algorithm (in %) versus the number of iterations (from 0 to 100). The right plot shows the accuracy of the proposed algorithm (in %) versus the number of iterations (from 0 to 100).

NOTES

- (1) L'original del document és perdut. N'existeix un trasllat datat el dia 15 de març de l'any 1185: Arxiu Ducal de Medinaceli, secció Empúries, lligall 20, núm. 3442.
Havia estat recollit pels antics arxiviers dels comtes d'Empúries, Joan Busquets (*Recopilació o Inventari dels actes i altres escripturas del comtat de Empúrias...*, vol. 2, folis 222r, 222v, 223r) i Bernat Josep Llobet (*Indice, declaración i addició a la Recopilación de los autos y escripturas del condado de Empurias hecha por Juan Busquets...*, folis 357v i 358r), ambdós de la primera meitat del segle XVII. Aquests manuscrits es troben també a l'esmentat arxiu.
El text ha estat publicat sobre aquestes fonts:
Maria Isabel SIMÓ RODRÍGUEZ; *Aportación a la documentación condal catalana (siglo X)*, "Miscelánea de Estudios dedicados al profesor Antonio Marín Ocete", tomo II, Universidad de Granada, 1974, doc. II, pàgs. 1021-1023.
L'autora considera el document de l'any 916, per raons que ignorem.
- (2) *Cartoral de Carlemany*, fol. 10-15, Arxiu Diocesà de Girona.
Joan BADIA HOMS; *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. II-B, Diputació de Girona, segona edició, 1985, pàgs. 532-533.
- (3) En els dos documents que comentem, de l'any 913, el topònim apareix amb les formes *Villamocoron* i *Villamacaron*. Encara dins el mateix segle tenim les grafies *villa Mucroni* (any 974), *villa Mocromi* (982), així com *villa Mocorono* l'any 1017.
Segons Enric MOREU-REY el topònim prové de "vila Mucronia", nom de persona llatí: *Els nostres noms de lloc*, Editorial Moll, Mallorca, 1982, pàg. 144.
- (4) Pergami original a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, secció Empúries, lligall 112, núm. 10682.
Existeix un trasllat del 15 de març de l'any 1185, al mateix arxiu i registre. El document és citat per Bernat Josep Llobet (*Indice...*, fol. 357 v).
Publicat per Maria Isabel SIMÓ RODRÍGUEZ; *op. cit.*, doc. III, pàgs. 1023-1025. Considera també aquest document de l'any 916.
- (5) Enric MOREU-REY, *Consideracions sobre l'antroponímia dels segles X-XI*, a "Estudis de llengua i literatura catalanes" XI, Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit 3, Publicacions Abadia de Montserrat, 1985.
Reeditat amb text corregit i ampliat: E.M-R., *Antroponímia. Història dels nostres prenom, cognoms i renoms*, "Estudi General" 1, Universitat de Barcelona, 1991, pàgs. 47-77.
- (6) Enric MOREU-REY; *Antroponímia vuitcentista i noucentista: generalitats*, Societat d'Onomàstica. Butlletí interior XVI, Juny 1984, pàgs. 1-14.
Reeditat i ampliat a l'obra citada, *Antroponímia. Història dels nostres prenom...: Antroponímia vuitcentista i noucentista (anys 845-1000). Generalitats*, pàgs. 10-28. En aquest treball, molt dens i d'un gran interès, l'autor escriu: "la norma essencial del sistema antroponímic germànic (got o franc) consisteix en el fet que, dintre una col·lectivitat (tribu, poble, barri), cada individu només porta un nom, i que aquest nom és diferent per a cada individu del grup. El nom únic diferencia doncs l'individu; i dintre cada grup es troben tants noms com individus participant del grup. El sistema germànic s'oposa així totalment al sistema llatí que el precedí (on cada individu portava més d'un nom –i al final fins a quatre o cinc–, i on aquests noms podien ser, i eren gairebé sempre, atribuïts a nombre d'individus de la col·lectivitat). El nom únic germànic acostumava a ser (no obligatòriament...) binuclear, –o sia format per dos radicals o components". (edició 1991, pàg. 13).
- (7) Enric MOREU-REY, *L'antroponímia del segle X i XI*, citat; edició 1991, pàgs. 55-57.
- (8) "...durant els segles IX i X (fins almenys al voltant de l'any 980), l'afegit d'un sobrenom és un fenomen molt minoritari. La norma nominativa majoritàriament aplicada continua essent la de l'atribució d'un nom únic a cada individu. O, a tot estirar, en pocs casos, la juxtaposició explicativa familiar o funcional: *fill de, comte, pvre., escrivà*, etc.". E. MOREU-REY, *Sobrenoms dels segles IX i X*, Societat d'Onomàstica. Butlletí interior XI i XII, 1983. Reeditat a *Antroponímia...*, citat, Universitat de Barcelona 1991, pàgs. 29-46.
- (9) Pierre BONNASSIE; *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI), 1/ Economia i societat prefeudal*, Edicions 62, Barcelona, 1979, pàgs. 239-245.
- (10) Pere BALANÀ I ABADIA, *Els noms de lloc de Catalunya*, Generalitat de C., Barcelona, 1990.
Aquest autor inclou en topònim Vilamacolum entre els d'etimologia àrab: "del llatí *vila* (i) de l'àrab clàssic *Maqrûm*, nom propi de persona," (pàg. 44).

- (11) Joan BADIA HOMES, *op. cit.*, i *El marc històric* dins "Catalunya romànica" vol. VIII (*Empordà I*), Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1989, pàg. 41.
- (12) Cartoral de Carlemany, A.D.G. - *Llibre Verd*, Arxiu Capítular de Girona -, P. DE MARCA; *Marca hispanica sive limes hispanicus...*, Paris, 1688, ap. 54 i 69. - *España Sagrada*, vol. 43, ap. 8, 13, 14 i 16.
Francisco MONSALVATJE y FOSSAS, *Colección diplomática del condado de Besalú*, "Noticias historias" XI, Olot, 1901, pàgs. 141-143 i 145-146.
Ramon d'ABADAL i de VINYALS, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 1a. part: "Catalunya carolíngia" II, Barcelona 1926-1950, pàgs. 125-130, 138-140, 144-147 i 148-151.
- (13) Sobre el topònim Milicià i Sant Pere Pescador:
Joan BADIA HOMES, *Sant Pere Pescador*, a "Catalunya romànica" vol. IX, (*Empordà II*), Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1990, pàg. 830.
- (14) Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, 1981, pàg. 422.
- (15) Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *El cartoral de Santa Maria de Roses (segles X-XIII)*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1986, doc. 1, pàgs. 27-29.
Lluís G. CONSTANS, *Diplomatari de Banyoles*, vol. II, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1987, doc. 166 (Arxiu de Can Grau de Vilafreser), pàgs. 180-181 i doc. 270 (Arxiu Costa de Mata), pàg. 310.
Sobre les nostres opinions referents al traçat de la Via Augusta (o Domitia) en alguns punts concrets de l'Empordà:
Joan BADIA HOMES, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. II-B, Diputació de Girona, 2a. edició - *Notes a la segona edició*, 1985, pàgs. 534, 537-538 (nota 21), 613, 615.
Joan BADIA, Benjamí BOFARULL, Enric CARRERAS, Miquel-Didac PINERO, *Dos monuments megalítics, un dolmen a la Jonquera i un menhir a Agullana*, "Revista de Girona" 121, 1987, pàg. 92.
- (16) Agraïm als amics Jordi Geli (e.p.r.), historiador, la seva esposa l'escriptora M. Àngels Anglada i la seva filla Núria Geli Anglada, les contínues atencions, l'hospitalitat i les facilitats per consultar l'arxiu de la seva casa pairal de Vilamacolum.
- (17) Josep CASAS i GENOVER, *La xarxa viària romana a les comarques de Girona. Assaig metodològic*, "Estudi general" 1, Col·legi Universitari de Girona, 1981, pàgs. 66-67.
Josep M. NOLLA i BRUFAU, Josep CASAS i GENOVER, *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*, Centre d'Inv. Arqueològiques de Girona, 1984, pàg. 65.
Aquests autors anomenen el camí "via Iuncaria-Emporiae" i el situen entre els camins romans del territori. En principi, després de les nostres recerques, no estem massa d'acord amb el recorregut que assenyalen entre el Fluvià i Empúries, que fan derivar cap a Viladamat. Això no obstant, cal tenir sempre en compte l'existència de branques laterals dels vells camins i la dificultat de distingir els de l'Antiguitat de les transformacions d'èpoques posteriors. No és aquest, però, el lloc per estendre'ns sobre el tema.
- (18) J.M. PONS GURI; *Nomenclátore de la diócesis gerundense en el siglo XIV*, "Anales del Instituto de Estudios Gerundenses" XVII, 1964-1965 pàg. 50.
Joan BADIA HOMES; *L'arquitectura...*, vol. II-B, 1981, pàgs. 358 i 398
- (19) Enric MOREU-REY, *Els nostres noms de lloc*, pàg. 91.
- (20) P. de MARCA, *Marca hispanica...*, ap. 117 i 130.
- (21) *Memòria d'Amics de l'Art Vell*, juny 1933 (llegida pel secretari general, Cèsar Martinell), Barcelona, pàgs. 13-14.
Joan BADIA HOMES, *L'arquitectura...*, vol. II-B, 1981, pàg. 357
Josep M. NOLLA i BRUFAU, Josep CASAS i GENOVER, *op. cit.*, pàg. 105. Els materials recollits a l'entorn de les restes del forn -tot i que no ha estat excavat- són fragments d'àmfores considerades de final de segle I dC o principis del segle II dC.
- (22) *Cartoral de Carlemany*, A.D.G.
P. DE MARCA, *op. cit.*, ap. 252
Josep M. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, *op. cit.*, doc. 2, pàgs. 29-30
- (23) Josep M. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, *op. cit.*, docs. 81 i 110, pàgs. 94-95 i 121-122.
- (24) P. DE MARCA, *op. cit.*, ap. 130.
- (25) Josep MATAS, *Els estanys eixuts*, "Quaderns de la Revista de Girona" 7, Girona, 1986, pàg. 63.
- (26) Al terme hi trobem altres topònims reveladors de l'existència d'estanys i basses, Estanys Petits, Estanys Grans, Camp de la Bassa, Quadró dels Estanyols: Jordi GELI i AGUADÉ,

- Maria Àngels ANGLADA, *Noms de lloc de Vilamacolum (notes disperses)*, Soc. d'Onomàstica, Butlletí interior XXX, desembre 1987, pàg. 10.
- (27) Joan BADIA HOMs, *L'Arquitectura...*, vol. II-B, 1981, pàgs. 431-433 i 477.
- Joan BADIA HOMs, Maria Lluïsa RAMOS, *Santa Maria de Vilamacolum a "Catalunya Romànica"* vol. IX, 1990, pàgs. 915-916.
- (28) Jordi GELI i AGUADÉ, *Articles i estudis. Entorn de l'Empordà*, s.d.
- (29) En aquesta rodalia, dins el terme de Sant Pere Pescador i no a gaire distància del seu límit amb Vilamacolum, fa pocs anys aparegueren casualment unes tombes de lloses d'una necròpoli alt-medieval que no ha pas estat excavada. Possiblement no tenen relació directa amb les notícies del document:
- J. BADIA HOMs, B. BOFARULL, E. CARRERAS, M-D. PIÑERO, *A Sant pere Pescador han aparegut restes d'una necròpoli alt-medieval*, "Hora Nova" 494, Figueres, gener 1987, pàg. 12.; id., *Necròpoli del Serradar*, a "Catalunya romànica" vol. IX, pàg. 831.
- (30) N. 289 – *Còpia simple de Capbreuació feta per Gerònim Geli pagès de Vilamacolum a favor del Il·tre. Capítol de la seu de Gerona. En poder del Dt. Pere Rovelló Notari de Gerona die decima quinta novembre de 1681.* (Arxiu de Can Geli, Vilamacolum):
- n. 7 ...*in loco vocato Sanc Valentí ó Oliberes...*
- n. 8 ...*in loco vocato als Valentins antiquitur vero als Forns...*
- n. 13 ...*in loco vocato Sanct Valentí... afrontatum ab oriente... mediante recho Medrali et camino publico quo itur a dicta parrochia de Vilamacolum ad locum de Armanteriam... ab occidente... mediante carraria quo itur a dicta parrochia de Vilamacolum ad locum Turricella de Fluviano... a circio mediante recho.* (d'una referència de 1614).
- n. 14 ...*vocatam los Valentins... afrontatam ab oriente in camino quo itur a dicta parrochia de Vilamacolum ad locum Turricella de Fluviano...* (de 1602)
- n. 15 ...*loco vocato los Valentins... afrontatur ab oriente... mediante carraria qua itur a dicta parrochia de Vilamacolum al pas de las vacas... ab occidente... partint in poçio voçato Sant Valentí ...* (de 1593)
- n. 36 ...*et in territorio dicto de Sanct Valentí... afrontatur ab oriente... mediante camino quo itur a dicta parrochia de Vilamacolum ad villam Sancti Petri Piscatoris... ab occidente... mediante carraria tendenti a dicta parrochia de Vilamacolum ad locum Turricella Fluviano...*
- n. 37 ...*loco vocato Sanct Valentí... afrontatum ab oriente in recho Medrali... a meridie... mediante carraria publica qua itur ab dicta parrochia de Vilamacolum al pas de las vacas...*
- Al recull de topònims del terme de Jordi GELI i M. Àngels ANGLADA (citats) hi trobem la Valentina, Valentins Grans, Valentins Petits, Camp del Pas de les Vaques i Camí del Pas de les Vaques.
- (31) Francisco MONSALVATJE y FOSSAS, *Noticias historicas* vol. VIII, pàg. 106
- (32) Joan BADIA HOMs, *L'arquitectura...*, vol. II-B, 1981, pàg. 477
- (33) Joan BADIA HOMs, *L'arquitectura...*, Vol. II-B, *Notes a la segona edició*, 1985, pàgs. 532-533.
- Joan BADIA HOMs, *El marc històric*, a "Catalunya romànica", vol. VIII 1989, pàgs. 111-112.
- (34) Jordi BOLÓS MASCLANS, *Arquitectura civil i militar i arqueologia*, a "Catalunya romànica" vol. VIII, pàg. 137
- Joan BADIA HOMs, *El marc històric*, a "Catalunya romànica", vol. VIII, pàgs. 111-112 i *Santa Maria de Vilamacolum*, id., vol. IX, pàg. 915.

(*) Una primera versió resumida d'aquest treball es presentà com a comunicació al XVIè Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica, celebrat a la Universitat Jaume I de Castelló de la Plana, l'abril de 1991. El dit resum s'ha publicat a les Actes del col·loqui: "Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica" XLVIII, Barcelona, gener 1992.

APÈNDIX I

DOCUMENT 1

Condiciones sacramentorum ad quarum ex ordinacionem Gauceberto entret Godmare vicis comite, seu et iudices qui iusi sunt iudicare, id est: (*segueixen els noms del jutges, del saig i dels notables*) ... et aliorum ceterorum plurimorum bonorum hominum hominum (*sic*) qui in ipso iuditio residebant.

Testificant testes prolati, quas proferent homines isimnibus (*noms dels presents al judici*) ...

In faciem de isto Uuiberto, qui est assertor et mandatarius de Gauceberto comite, pro causa unde inteincio vertitur inter eos et nomina testium, hec sunt qui hoc testificant et iurant, id est: (*noms dels testimonis*)...

Iuramus nos supradicti testes, in primis per Deum Patrem Omnipotentem et Ihesum Christum Filium Eius, Sanctumque Spiritum, qui est in Trinitatem Unus et Verus Deus, sive per reliquias Sancta Maria Virginis, in cuius honore basselica sita est in territorio Impuritano, in Villamocoron fundata esse disnoscitur, suora cuius sacro sancto altario, has conditiones manibus nostris continemus vel iurando contangimus, que nos iamdicti testes, scimus et bene in veritatem notum habemus, oculis nostris vidimus et aures audivimus, et presentes eramus in territorio Impuritano, in Villamocoron vel infra eius termines, tenentes et possidentes illorum domos, curtes, ortos, terras et vineas, pratis, pascuis, stagnis, piscatoriis, garricis.

Omnia et in omnibus, quiquid ibidem abent, quieto ordine et iuste et legaliter, per hos triginta annos seu et amplius, quia nec scubias quod usitato vocabulum dicunt, quaitas nunquam ex inde fecerunt ad Impurias civitatem, nec ad antecessores de Gauceberto comite in ostem nunquam perrexerunt, nec functionem, nec tributum, nec nullum scrutum eis nunquam impenderunt, nec fecerunt, sed ipsa villa iamdicta (*sic*) tenuerunt ab integre, cum illorum eredes, cum omnes fines et termines suos.

Qui adfronta de orientis in terminis villa Miliciano que nuncupant Sancto Petro, de meridie in Caldario ipso qui est ad ipso termino de villa Salicedo, et de occidentis in ipsa via Francisa, et de circi egredidi per ipsa Quardiole et vadi per ipsum terminum de Molevestes usque ad ipsum stagnum qui nuncupant Salatan.

Et venit iste Uibertus, qui est assertor et mandatarius de Gauceberto comite, interpellavit istos suprascriptos et istas suprascriptas, quod istum servitium suptascriptum debuissent facere ad Impurias civitate et ad Gauceberto comite, cuius mandatarius iste Uuibertus est, et voce perquiri mendatium dixit, et iniuste et contra legis ordine eos et eas ex inde inpellavit, eo die plus debet esse ipsa villa iamdicta ad proprium de istos suprascriptos et suprascriptas, quam istum servitium suprascriptum debeant facere ad Impurias civitate et ad Gauceberto comite aut ad ullum alium hominem, et eamque vidimus et audivimus et presentes eramus, recte et veraciter testificavimus et iuravimus hec omnia superius inserta in hoc iuditium conditionis supranixium iuramentum in Domino.

Facto iudicium conditionis, pridie, nonas madii, anno XVI regnante Karulo rege, filio Lodevici. (*Segueixen les signatures dels testimonis*)...

Sig (*Signe*) num Flavius qui hec omnia superius inserta testificavimus et iuravimus. Guibertus, mandatarius qui os sacramentos recepit (*Signe*).

Et hec sunt auditores: (*segueixen les signatures dels auditors*)...

Sig (*Signe*) num Egihud, qui hanc conditiones scripsi hanc cum litteras superpositas in verso ubi dicit Vencemales, Miro, Durabiles (*Signe*) sub die et anno quod supra.

Sig (*Signe*) num Petrus, monachus, qui hanc cartam fideliter translatavit, idus marcii, annus Dominice Incarnationis CLXXXV post millesimum.

APÈNDIX II

DOCUMENT 2

In nomine Domini, Nos (*segueixen els noms dels propietaris, venedors*)...

Nos simul in unum, vinditores tibi Uuifredo emtore. Per hanc scripturam vinditionis nostre, vindimus tibi villa que nuncupant Villamacaron, qui est sita in comitato Impuritano; et advenit ex alode parentorum nostrorum nobis, sicut in orem iudicio ressonat. Et afrontat ipsa villa, de parte orientis in terminio de villa Miliciano que vocant Sancto Petro, et de meridie in ipso Caldario vel in ipsa insola de villa que vocant Salizedo, de parte occidentis afrontat vel subgungit in ipsa via Francescha, qui discurrit ad Impurias civitate vel in diversis locis, de parte vero circi afrontat in terminio alode qui vocant Mogivesti, vel in ipsa lapide que est in ipso terminio sita seu et in ipsa Guardiola, et pergit in ipso stagno qui nuncupant Salatam.

Quantum infra istas quatuor afrontaciones includunt de iam dicta villa que a nobis advenit, tam de parentorum nostrorum quam de excomparacione, sic vindimus tibi ipsa medietate de ipsa villa, cum omnes fines vel terminos suos, cum omnes agiacencias suas, tam in ipsa ecclesia quam in ipsa cella et in ipsis cimiteriis, in domis, in casis, in casalibus, in petris (...), in curtis, in ortis, in pomiferis seu inpomiferis, in vineis, in terris cultis et incultis, in stagnis, in piscatoriis, in molendinis, in pratis, in pascuis, in silvis, in garricis, in aquis aquarum, vieductibus vel reductibus, in omnia et in omnibus sic vindimus tibi de ipsa villa ipsa medietate ab omni integritate cum exiis et regresiis illorum.

Et accepimus nos vinditoris de te emtore precium sicut inter nos et vos bone pacis placuit atque convenit in aderato et definito precium solidos trescentos, quod tu emtor dedisti, et nos vinditores manibus nostris recepimus, et nihilque de ipso precio aput te emtore non remansit: est manifestum. Quem vero ipsa omnia, sicut superius resonat, de nostro iure in tuo tradimus dominio et potestatem, ab inde vindendi seu comutandi et quicquid ex inde agere, facere, vel iudicare volueris, in Dei nomine abea firmam potestatem ab omni integritate cum exio vel regressio suo a proprio. Si quis nos vinditores aut aliqui de filiis vel de eredibus nostris, aut quislibet omo ad inrumpendum venerit contra hanc vindicionem, non hoc valeat vindicare quod repetet set quantum ad eo tempore...

Facta carta vindicionis, IIII idus madii, anno XVI regnante Karolo rege, filio condam Lodoici.

(*Segueixen les signatures dels habitants del lloc*...).

Signum Recesvindus, presbiter, qui hanc scriptura vindicionis scripsit (*Signe*) die et anno quod supra.

APÈNDIX III

S'esmenten els jutges següents:

Uuifredo.
Argemundo.
Durando.
Maureello.
Leuuane.
Sulmone.
Ennegone.
Suniario.
Marcio.

Nifrido (saig).

S'esmenten els següents personatges:

Teudone.
Suniefredo.
Inhilberto.
Riculfo.
Udeuecro.
Barrello.
Barone.
Argemundo.
Atone.
Grimaldo.
Francone.

Aquests foren els presents en el judici:

Uuiderllo (sacerdot).
Genarius (sacerdot).
Amor.
Abderaem.
Uuitisclo.
Primo.
Uencemales.
Miro.
Durauiles.
Teudericus.
Sisiricus.
Argimirus.
Comedales.
Eldefredus.
Ismael.
Gaudilia.
Mascaron.
Trasericus.

Gintiles.
Fraco.
Kaiaam.
Teudericus.
Agila.
Miro (altre).
Leuua.
Baldamares.
Gontarius.
Eruuigius.
Quiria.
Lucridia.
Sabilo.
Eulalia.
Recosinda.
Ermofria.
Spanoarius.

Els 32 testimonis (menys tres) signaren (en itàlica) el document davant el mandatari:

Galindo/*Galindo*.
Elaro.
Andrias/*Andro*.
Teudemirus/*Teudemirus*.
Sunegildes/*Sinegildes*.
Gintiles/*Gentiles*, fill del difunt Secundi.
Saxela/*Saxela*.
Egiuialdus/*Egiuialdus*.
Daniel/*Daniel*.
Comparatus/*Comparatus*.
Taurellus/*Taurellus*.
Aimerante/Aimeran.
Donadus/*Donadus*.
Mascaron/*Mascaron*.
Ebo/*Ebo*.
Bellaron/*Bellaron*.
Primus/*Primus*.
Euarus/*Euarus*.
Milianus/*Milianus*.
Ioanes/*Iohannes*.
Recosindus/*Recosindus*.
Sesebertus/*Sesebertus*.
Durandus/*Durandus*.
Ramio.
Bellus.
Elduuigius/*Elduuigius*.
Teudisdus/*Teudisclus*.
Ricarius/*Ricarius*.
Eudo/*Eudo*.

Donadus/*Donadus*.
Rainulfus/*Rainulfus*.
Flavius/*Flavius*.

Guibertus (mandatari)

Signaren l'escriptura com auditors:

Comparatus.
Ueniarii.
Maula.
Rainulfus.
Teudericus.
Donadeo.
Sagaro.
Ermegildus.
Salamirus.
Donatus.
Incudom.
Leuua.
Iuda.
Naufrellus.
Urze.
Durandus.
Uuifredus.
Sulmo.

Egihud (escrivà).

Relació dels habitants o propietaris de Vilamacolum que apareixen als documents: en itàlica els que també signen; en negreta els 35 que ja eren presents al judici.

Guidirla/*Uuiderlla*/**Uuiderllo** (prevere).
Genarus/**Genarius** (prevere).
Guidirla/*Uuiddella dit Nocon* (prevere).
Uincemalus/*Uincemalus*/**Uencemales**.
Aimer/*Hammor*/**Amor**.
Abderralie/*Abderrahem*/**Abderasem**.
Gondofre/*Gotfortes*.
Frengit/*Franco*/**Fraco**.
Gulisclo/*Guilisclo*/**Uuilisclo**
Gualaxenso/*Gyansolo*.
Ismahel/*Ismael*/**Ismael**.
Teuderigo/*Teudericus*/**Teudericus**.
Sisirigo/*Sisirigo*/**Sisiricus**.
Teuderedo/*Teuderico*/**Teudericus**.
Argemundo/*Argimiro*.
Duraule/*Duraule*/**Duraules**.
Mascharon/*Mascardino*/**Mascaron**.

Comitale/*Comitale*/**Comedales**.
 Traserigo/*Traserigo*/**Trasericus**.
 Mirone/*Mirone*/**Miro**.
 Chagiano/*Caguino*/**Kaiam**.
 Adeulfo/*Adaulfo*.
 Spandoario/*Spanoario*/**Spanoarius** i la seva dona
 Ermenfridia/*Menfridia*/**Ermofria**.
 Olurio (dona).
 Exchirio/**Quiria** (dona).
 Eulalia/*Eulalia*/**Eulalia**.
 Leuuane/*Leuuane*/**Leuua**.
 Gontario/*Gontario*/**Gontarius**.
 Recosinda/*Recosinda*/**Recosinda**.
 Berosanitis/*Bero* (dona).
 Deodado.
 Serruco/*Ferruco*.
 Eldefredo/*Eldefredo*/**Eldefredus**.
 Bellone/*Bellone*.
 Fachilo/*Fachilo* (dona).
 Sagaro/*Sagaro* amb germans i germanes.
 Adaulfo/*Adaulfo* amb germanes.
 Ireni filla de Mirone.
Mirone/**Miro** (altre).

Servo Dei/*Servo Dei*.
 Elesania/*Elesania* (dona).
 Gontoigia/*Gontoigia* (dona).
 Agilane/*Agilane*/**Agila** i la seva germana Gelderiga/
Gelderiga.
 Adanagilde.
 Donadeo/*Donadeo*.
 Sesenanda/*Sesenanda* (dona) i el seu fill Ansulfo/
Ansulfo.
 Eldefredo/*Eldefredo*.
 Revello/*Revello* i els seus fills Argemiro/
Argemiro i Gualdramiro/*Gualdramiro*.
 Ansilde/*Ansilde* i Ada/*Ada* (dones).
 Bradilla/*Bradila* i les seves germanes Cixilo/
Cixilo i Sauilde/*Sauilde*/**Sabilo**.
 Samso/*Samson* (dit Bellaron).
 Polemia/*Polemia* (dona).
 Virgilio/*Virgili* (dona).
 Uiuendo/*Uiuendo*.
 Borracio/*Borracio*.
 Benedicto/*Benedicto* amb els seus germans Albaron/
Albaron i Argemiro/*Argimiro*/**Argimirus**.
 Locouenia/*Locouenia*/**Lucridia** (dona dita Spotosa).
 Galindone/*Galindo*.
 Sendredo/*Sendredo*.

Ermegilde/*Ermegilde*.
Primio/*Primio*/**Primo** fill de Felici.
Gaudia/*Gaudia*/**Gaudila** germana de Maschardino.
Gintile/*Gentile*/**Gintiles**.
Eudone/*Eudone* germà de Scluuane.
Fele/*Fele*.
Durando de Torrezella/*Durando de Torrezella*.
Uiuolone/*Uiuolone*.
Eldefredo/*Eldefredo*.
Sinlo/*Sunle* (dona).
Recosindo/*Recosindo*.
Recosinda/*Recosinda* (dona).
Fachilo/*Fachilio* filla de Salama.
Balderigo/*Balderigo*.
Dodone/*Dodone*.
Leomiro/*Leumiro*.
Mirobilia/*Mirabilia* (dona).
Manulfo/*Manulfo* i la seva dona Desideria/*Desideria*.
Natilde/*Nantile* (dona).
Baldemare/*Baldemare*/**Baldamares**.
Alchario/*Alcherio*.
Eroigio/*Eroigio*/**Eruuigius** i la seva dona Uilia/
Uiria.
Gondio/*Gondio*.
Oliba/*Oliba*.
Dauda.

Signaren, aprovant, els següents personatges:

Manesindus.
Pacificus de Sancto Petro.

Signarem com a testimonis:

Godescaluus.
Danel.
Teudericus.

Escrivà:
Recesuindus (prevere).